

Η Ευρώπη που έρχεται

Πόσο διαφορετική φαίνεται η Ευρώπη σήμερα σε σχέση με πριν από δέκα χρόνια. Το 2000, κάποιοι υμνούσαν την ανατολή ενός «νέου ευρωπαϊκού αιώνα» που επρόκειτο να αντικαταστήσει τον αποτρόπαιο «αμερικάνικο» 20ό αιώνα. Η Ευρώπη θα γινόταν το μοντέλο πολιτειακής οργάνωσης για τον νέο κόσμο. Η επανένωση της Γερμανίας, η επιτυχής κυκλοφορία του Ευρώ και η επέκταση προς ανατολάς προανήγγειλαν μία νέα εποχή ευημερίας και ελευθερίας.

Ο Γιούργκεν Χάμπερμας και ο Ούλριχ Μπεκ μιλούσαν με ενθουσιασμό για το ευρωπαϊκό μοντέλο και προφήτευαν την εξαγωγή του στον υπόλοιπο κόσμο. Ισχυρίζονταν ότι οι επιτυχίες της Ένωσης ήταν πολυάριθμες.¹ Παλαιοί εθνικισμοί και ξενοφοβίες είχαν εγκαταλειφθεί, παλαιοί εχθροί συνεργάζονταν μέσα σε πνεύμα ειρηνικού ανταγωνισμού δημιουργώντας την πιο επιτυχημένη οικονομική περιφέρεια στον κόσμο. Οι αρχές της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της πολυπολιτισμικότητας που ενέπνεαν την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) συνιστούσαν έναν φάρο ελπίδας. Η Ευρώπη ήταν το μοντέλο του μέλλοντος για την ανθρωπότητα.

Η πραγματικότητα είναι τόσο διαφορετική σήμερα. Η ΕΕ δεν είναι πλέον ένα μοντέλο, αλλά ένας δυσλειτουργικός οργανισμός που έχει προδώσει τις ιδρυτικές αρχές του, την οικονομική σταθερότητα και την ευημερία που βασιζόνταν στην κοινωνική αλληλεγγύη και τον σεβασμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δικαιοσύνη. Οι πρόσφατες επιθέσεις των οικονομικών και πολιτικών ελίτ και του πολιτικού προσωπικού της ΕΕ προς τους λαούς της Μεσογείου, που αποκαλούνται υποτιμητικά PIGS (Πορτογαλία, Ιταλία, Ελλάδα και Ισπανία) δείχνουν ότι τα θεμέλια της Ευρώπης τρίζουν.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε σταυροδρόμι. Η Ευρώπη βρίσκεται σε κρίση. Αλλά η ιδέα της Ευρώπης σε σταυροδρόμι ή σε κρίση δεν είναι νέα ή πρωτοφανής. Η Ευρώπη εί-

Ο Κώστας Δουζίνας είναι Καθηγητής Δικαίου και Διευθυντής του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών Επιστημών του Κολεγίου Μπίρκμπεκ στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Το παρόν άρθρο βασίζεται σε διάλεξη που εκφωνήθηκε το 2010 στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Βαρκελώνης και παραχωρήθηκε στην «Ουτοπία» ειδικά για τις ανάγκες του παρόντος αφιερώματος.

ναι σταυροδρόμι. Το όνομα και η ιδέα της Ευρώπης υπήρξαν εφευρέσεις των ανθρώπων που διαβίωναν στην Ανατολική Μεσόγειο γύρω από το Αιγαίο Πέλαγος. Η ετυμολογική ρίζα της λέξης «Ευρώπη» είναι η λέξη «έρεβος», το σκοτάδι μετά τη δύση του ήλιου. Οι Έλληνες Ίωνες που ζούσαν στη Μικρά Ασία ήταν οι πρώτοι που αποκάλεσαν «Ευρώπη» τη γη στις δυτικές ακτές του Αιγαίου όπου δύει ο ήλιος.

Η Ευρώπη, η όμορφη κόρη ενός βασιλιά της Φοινίκης, γεννήθηκε στην πόλη της Τύρου στο Λίβανο. Απήχθη από τον Δία, τον βασιλιά των θεών, μεταμορφωμένο σε ταύρο, ο οποίος την πήρε στην Κρήτη. Η καταγωγή του ονόματος της Ευρώπης είναι φοινικική, μη ευρωπαϊκή. Και όχι μόνο του ονόματος. Η Ευρώπη ενώθηκε πολιτικά για πρώτη φορά στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και πολιτιστικά μέσω του εκχριστιανισμού σε μία Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ο ιδρυτής της Ρώμης είναι ο Αινεΐας, ένας περιπλανώμενος εξόριστος από την Τροία. Ο Ιησούς ήταν ένας Εβραίος προφήτης. Η Ευρώπη είναι δημιούργημα μη Ευρωπαίων ταξιδευτών και μυστικιστών. Όλοι ήρθαν από τη Μεσόγειο, το «μέσον» της γης, μία θάλασσα περιτριγυρισμένη από στεριά, ο ομφαλός του κόσμου.

Τα εδάφη της Μεσογείου, ένα φιλόξενο καταφύγιο μεταναστών, ήταν επίσης τόπος αναχωρήσεων. Τα ευρωπαϊκά πλοία των ανακαλύψεων, της κατάκτησης και της αποικιοποίησης αναχωρούσαν από μεσογειακά λιμάνια, στις ελληνο-λατινο-ιβηρικές ακτές. Όπως το θέτει ο Πολ Βάλερ, τα ίδια καράβια μετέφεραν εμπορεύματα και αγαθά, ιδέες και μεθόδους.

Η Μεσόγειος έχει υπάρξει μία μηχανή παραγωγής και εξάπλωσης εμπορίου και πολιτισμού. Στις ακτές της Μεσογείου, συναντήθηκαν το πνεύμα, η κουλτούρα και το εμπόριο.² Το 1830, ο φιλόσοφος Χέγκελ αποκάλεσε τη Μεσόγειο «κέντρο της παγκόσμιας ιστορίας».³ Το 1960, ο ιστορικός Φερνάντ Μπροντέλ την αποκάλεσε το «απαστράπτον κέντρο» όλης της γης «το φως του οποίου φωτίζει λιγότερο καθώς απομακρυνόμαστε, χωρίς να είναι εφικτό να οριστεί το ακριβές σύννορο ανάμεσα στο φως και τη σκιά».⁴ Αν η Μεσόγειος είναι η *medius terra* (το μέσον της γης), είναι επίσης η καρδιά και ο γεννήτορας της Ευρώπης.

Κι όμως, τα ευρωπαϊκά κράτη είναι άρρωστα: η ίδια η Ευρώπη βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση. Έτσι άρχισε ο Γερμανός φιλόσοφος Έντμουντ Χούσερλ τη φημισμένη του διάλεξη στη Βιέννη με τίτλο «Η Φιλοσοφία και η Κρίση του Ευρωπαϊκού Ατόμου» το 1935.⁵ Ο Γερμανοεβραίος Χούσερλ είχε ήδη απολυθεί από το Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ. Ο θάνατός του το 1939 τον γλίτωσε από την εμπειρία του πολέμου και του Ολοκαυτώματος. Όμως, στη συγκεκριμένη ομιλία διαγιγνώσκει την παρούσα νόσο ως μία προσωρινή απόκλιση από την ιδέα της Ευρώπης.

Για τον Χούσερλ, η ιδέα της Ευρώπης αντιπροσωπεύει την αλήθεια και το καθολικό, αυτό που υπερβαίνει τις τοπικές και περιορισμένες εξαρτήσεις και αφοσιώσεις. Σκοπός της ευρωπαϊκής ιστορίας, ισχυρίζεται ο Χούσερλ, είναι η αναζήτηση της αλήθειας πέρα από όψεις και απόψεις. Ο πνευματικός τόπος γέννησής της είναι

η Ελλάδα. Η ελληνική φιλοσοφία και επιστήμη δημιούργησε μία αμερόληπτη οπτική του κόσμου και εξερεύνησε την καθολική ενότητα όλων των όντων. Από την Ελλάδα, εξαπλώθηκε ένας ειδικός τύπος ανθρωπότητας, ο οποίος, αν και βρισκόταν σε ένα συγκεκριμένο μέρος, ήταν προσανατολισμένος προς την αιωνιότητα του μέλλοντος εντός μιας συνεχούς πνευματικής αναγέννησης. Η αλήθεια είναι το δώρο των Ελλήνων στην Ευρώπη και των Ευρωπαίων στην ανθρωπότητα.

Η ιδέα και το πρόγραμμα της Ευρώπης είναι η εγκατάλειψη των τοπικών, περιορισμένων, εθνοτικών ή θρησκευτικών διαφορών και η οικοδόμηση μιας αυθεντικά καθολικής ανθρωπότητας. Η φιλοσοφία αναπήδησε στην Ελλάδα κόντρα στη δόξα (τον κοινό νου) ως πρόσκληση εξερεύνησης και βίου βασισμένου σε καθολικές ιδέες. Όταν η αλήθεια γίνεται ένα πρακτικό καθήκον, οδηγεί στη δημοκρατία και στο αίτημα λογοδοσίας για τις πεποιθήσεις και τις πράξεις μας, στο να είμαστε υπεύθυνοι για τους άλλους και δημοσίως υπόλογοι.

Το πνευματικό καθήκον του Ευρωπαίου είναι να δημιουργήσει τον εαυτό του και την ιστορία του ελεύθερα, υπό την καθοδήγηση του ορθού λόγου. Ευρώπη σημαίνει το αέναο καθήκον της αυτο-δημιουργίας και της συνεχιζόμενης βελτίωσης των κρατών και των ατόμων. Η Ευρώπη υπόσχεται να βοηθήσει την ανθρωπότητα να αυτοπραγματοωθεί. Η Ευρώπη είναι συνεπώς όχι μόνο το όνομα μιας ηπείρου αλλά και ένα ιδανικό, μία «πνευματική γεωγραφία». Η ανθρωπότητα θα πραγματοποιηθεί όταν η ιδέα της Ευρώπης γίνει παγκόσμια. Η Ευρώπη είναι το τέλος της ανθρωπότητας. Εμείς οι Ευρωπαίοι είμαστε οι λειτουργοί του ανθρωπίνου πνεύματος.

Ποιος είναι ο ρόλος των μη Ευρωπαίων στο ευρωπαϊκό καθήκον της αέναης αυτο-δημιουργικότητας; Η καθολική κλίση προς την αλήθεια, τη φιλοσοφία και την επιστήμη δεν ανήκει σε κάποιο συγκεκριμένο έθνος. Παρ' όλα αυτά, η ελληνική δημιουργία και η ευρωπαϊκή κληρονομιά είναι μοναδικές μέσα στην καθολικότητά τους. Καμία παρεμφερής ιδέα ή κλίση, άξια του ονόματος «φιλοσοφία», δεν εμφανίστηκε στην Ινδία ή την Κίνα, ισχυρίζεται ο Χούσερλ. «Εκεί βρίσκεται κάτι μοναδικό, που όλες οι άλλες ανθρώπινες ομάδες νιώθουν επίσης απέναντί μας, κάτι που πέρα από κάθε σκοπιμότητα, γίνεται κίνητρο γι' αυτές - παρό την θέλησή τους να διατηρήσουν την πνευματική τους αυτονομία - να εξευρωπαϊζονται συνεχώς, ενώ εμείς, αν κατανοούμε τον εαυτό μας ορθά, δεν θα ινδοποιηθούμε ποτέ, για παράδειγμα». Αν η Ευρώπη καταδεικνύει την ενότητα της πνευματικής ζωής και της δημιουργικής δραστηριότητας, οι Εσκιμώοι ή οι Ινδοί ή οι συνεχώς περιπλανώμενοι Τσιγγάνοι δεν ανήκουν σε αυτήν.

Ας περάσουμε από τον Χούσερλ του 1935 στο 2010. Στις 13 Σεπτεμβρίου, ένας Ευρωπαίος επίτροπος αποκάλυψε «ντροπή» την απέλαση 1.000 Τσιγγάνων από τη Γαλλία και τη συνέκρινε με την αντιμετώπιση των Εβραίων από τη Γαλλία του Βισύ. Η γαλλική απέλαση των Τσιγγάνων αποτελεί δείγμα της ιστορίας της Ευρώπης και της ανθρωπότητας. Ο ρατσισμός, η ξеноφοβία και η απέλαση είναι τόσο μέρος

της Ευρώπης όσο και ο ανθρωπισμός και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο φόβος και το μίσος προς τους ξένους είναι τόσο ένα εγγενές κομμάτι όσο και ο μεγαλύτερος εχθρός της καθολικής Ευρώπης. Η Ελλάδα και η Ευρώπη ήρθαν από αλλού, από την Ασία και την Ανατολή. Είμαστε κληρονόμοι αυτής της ιστορίας, παιδιά της Ευρώπης, της πρωτόγονης μητέρας μας. Το ταξίδι της από την Τύρο στην Κρήτη τη σύστησε σε άλλους ανθρώπους, πολιτισμούς και κουλτούρες. Το ίδιο έκαναν και τα ταξίδια μεσογειακών θαλασσοπόρων. Η Ελλάδα, η Μεσόγειος, η Ευρώπη αντιπροσωπεύουν το χωρισμό και την κίνηση. Η αναχώρηση από την εστία και το οικείο μπορεί να είναι ηθελημένη ή βίαιη, μετανάστευση ή απέλαση.

Η απέλαση [de-portation] είναι η μοίρα της Μεσογείου και κατ' επέκταση της Ευρώπης. Ο Σοφοκλής περιέγραψε τον Έλληνα ως ποντοπόρο άπορο, που ταξιδεύει παντού αλλά δεν νιώθει πουθενά σπίτι του.⁶ Το ταξίδι μπορεί να είναι κυκλικό όπως του Οδυσσέα, ή νομαδικό όπως του Αβραάμ. Και στις δύο περιπτώσεις, ο ξεριζωμός, η μεσογειακή μοίρα, υποχρεώνει τον εξόριστο ή τον μετανάστη να ατενίζει την απόσταση, το σκοτάδι της Δύσης, με το βλέμμα πάντα μπροστά, πέρα από τον ορίζοντα. Αυτός ο πρωταρχικός ξεριζωμός, ο διαχωρισμός από το οικείο, το πέρασμα σε ό,τι δεν είναι και σε ό,τι πρόκειται πάντα να έρθει, περιικλείει την ιδέα της Μεσογείου και της Ευρώπης. Κι όμως, σήμερα η θάλασσά μας έχει γίνει ένας τοίχος, μία ελεγχόμενη και αστυνομούμενη συνοριακή γραμμή, όπου οι μετανάστες, ακολουθώντας τους ανέμους που πλοήγησαν την Ευρώπη ή τον Αιναία ή τις αμέτρητες γενιές μεσογειακών ναυτών, αφήνονται να πνιγούν από τους λιμενοφύλακες και τις κυβερνήσεις μας.

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα σχηματίζεται πάντα σε σχέση με το άλλο, το μη ευρωπαϊκό. Ευρώπη σημαίνει έκθεση στο άλλο, το ξένο, και σε ό,τι είναι άλλο εντός του εαυτού. Είμαστε υπεύθυνοι για την ταυτότητά μας, για το καθολικό και αέναο καθήκον του πλασίματος της ανθρωπότητας με τη φαντασία. Είμαστε επίσης υπεύθυνοι για τις επαναλαμβανόμενες φρικαλεότητες μας, στον Νέο Κόσμο, στις ασιατικές και αφρικανικές αποικίες, στις γενοκτονίες και τα ολοκαυτώματα, στην εκτόπιση των Τσιγγάνων. Το ταξίδι της απηχθείσας Ευρώπης από τους Φοίνικες στους Έλληνες συμβολίζει την κινητικότητα της Ευρώπης. Ίσως όμως και να σηματοδοτεί κάτι σκοτεινότερο. Θρηνούμε την αρπαγή και τον βιασμό της Ευρώπης, της αρχέγονης μητέρας μας. Έχουμε εσωτερικεύσει αυτό το πρωταρχικό έγκλημα, όπως η φρουδική πατροκτόνα συμμορία των αδερφών. Αυτοί δολοφόνησαν τον πατέρα και δημιούργησαν δίκαιο, εμείς εξαγνίζουμε και λαμβάνουμε εκδίκηση για τη μητέρα με την επιβολή της φρικαλέας μοίρας της σε άλλους.

Έτσι μπορεί να εξηγηθεί το εγγενές παράδοξο της εξύμνησης της καθολικότητας και της αλήθειας από τον Χούσερλ, η οποία αποδίδεται αποκλειστικά στους Έλληνες και τους Ευρωπαίους. Αν οι Ευρωπαίοι είναι οι λειτουργοί της ανθρωπότητας, αν η ορθολογικότητα τους δίνει υπέρτερη δύναμη, έχουν την ευθύνη να αναβαθμί-

σουν στο επίπεδο της ανθρωπότητας εκείνες τις κατώτερες ψυχές που δεν έχουν αναπτύξει τρόπους στοχασμού του καθολικού. Η Ευρώπη αναπαριστά την κλίση προς την καθολικότητα, το αέναο καθήκον της επιστροφής της ανθρωπότητας στο σπίτι, του εξανθρωπισμού της ανθρωπότητας. Ιστορικά, όμως, η ανθρωπότητα έχει χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα ως μία στρατηγική για τον οντολογικό διαχωρισμό και την κατάταξη σε μία πλήρη ανθρωπότητα, σε μία ελάχισσωνα ανθρωπότητα, και σε μία μη ανθρωπότητα. Το αέναο καθήκον της ανθρωπότητας να αναμορφώσει τον εαυτό της, αυτό που στο παρελθόν αναφερόταν και ως «η εκπολιτιστική αποστολή», πάντα συνοδευόταν από μία ιστορία κατάκτησης, κυριαρχίας, εξόντωσης και αποικιοκρατίας.

Ας επιστρέψουμε στη διάγνωση της ευρωπαϊκής κρίσης του 1935 από τον Χούσερλ και ας τη συνδέσουμε με τα τωρινά μας βάσανα. Για τον Χούσερλ, η κρίση με τα αμέτρητα συμπτώματα διαφθοράς δεν είναι ένα αναπόφευκτο αποτέλεσμα της μοίρας αλλά μιας λανθασμένης στροφής στον ορθολογισμό του Διαφωτισμού. Οι επιστημονικοί και τεχνολογικοί θρίαμβοι, η τελειοποίηση των μαθηματικών και της γεωμετρίας μας έχουν οδηγήσει να προσεγγίζουμε τη φύση και το πνεύμα, το αντικείμενο και το υποκείμενο, ωσάν να είναι το ίδιο πράγμα. Χρησιμοποιούμε τον ίδιο τύπο εργαλειικού ορθολογισμού και μεθόδου για να εξετάσουμε τόσο τον φυσικό όσο και τον ανθρώπινο κόσμο. Οι επιστήμες έχουν τυποποιηθεί και μαθηματικοποιηθεί αλλά έχουν απολέσει τη σχέση τους με την καθολική αλήθεια και είναι ανίκανες να κατανοήσουν την ανθρωπότητα. Η κρίση έγκειται, συνεπώς, όχι στην κατάρρευση του λόγου αλλά στον ιμπεριαλισμό ενός τύπου λόγου για το οποίο ο άνθρωπος είναι ένα φυσικό αντικείμενο.

Η καθολική αλήθεια υπάρχει επειδή υπάρχει ένας κόσμος, ένας ορίζοντας, που εμπεριέχει όλους τους τοπικούς και μερικούς ανθρώπινους κόσμους. Οικοδομείται μέσα από την ατέρμονη κριτική καθετί μερικού· μέσα από τη συνεχή αναχώρηση, εκτοπισμένοι από το φυσικό μας ανήκειν, όντας ξένοι με τους εαυτούς μας. Είναι μία αέναη διαδικασία αυτό-δημιουργίας μέσω της αυτο-αλλοτρίωσης. Συνεπώς, πρέπει να ανακαλυφθεί εκ νέου η ελληνική ιδέα της καθολικότητας. Η ιδέα της Ευρώπης, η καθολική κλίση του πνεύματος για τον Χούσερλ, υποσκάπτεται, διαφθείρεται από τις ορθοδοξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αιτία είναι η ίδια: η εργαλειοποίηση του λόγου, στην περίπτωσή μας του πρακτικού λόγου. Ας πάμε πίσω στην Ελλάδα, τον κατά Χούσερλ τόπο γέννησης της Ευρώπης και της αλήθειας, για να εξετάσουμε την άλλη μεγάλη της ανακάλυψη: την πολιτική και τη δημοκρατία.

Αν η ανακάλυψη της φιλοσοφίας εισήγαγε την αλήθεια και το καθολικό μέσα στην καρδιά της Ευρώπης, τι πέτυχε η ανακάλυψη της δημοκρατίας; Δημοκρατία σημαίνει «κράτος» του «δήμου», δηλαδή η εξουσία εκείνων που δεν έχουν τον τίτλο, τη γνώση, το ταλέντο ή τον πλούτο για να ασκήσουν εξουσία. Ο δήμος είναι μία ομάδα χωρίς μία δεδομένη θέση στο κοινωνικό οικοδόμημα, που γίνεται ομάδα όταν τα μέ-

λη του απαιτήσουν να συμπεριληφθούν, να ακουστούν εξίσου με τους κυβερνώντες, και να αναγνωριστούν ως εταίροι στη λήψη αποφάσεων. Σύμφωνα με τον Ζακ Ρανσιέρ, ο δήμος δεν είναι οι άνθρωποι ή ένα πολιτικό σώμα.⁷ Είναι η πλεονάζουσα κοινότητα, εκείνοι που δεν έχουν καμία θέση στην άσκηση της εξουσίας, ούτε είχαν ποτέ στο παρελθόν. Περιλαμβάνει τον καθένα και τον οποιονδήποτε. Όταν ο δήμος διαμαρτύρεται για τον αποκλεισμό του από τη λήψη αποφάσεων και επιβάλλει μία αλλαγή στην αθηναϊκή πολιτεία, εμφανίζεται ως η ενσάρκωση ολόκληρης της κοινότητας στην καθολικότητά της, έναντι των μερικών συμφερόντων των κυβερνώντων.

Η πολιτική είναι ένα βραχυκύκλωμα ανάμεσα στο καθολικό και το ειδικό. Λαμβάνει χώρα όταν ένα ενικό σώμα αποκλεισμένων (δήμος, γυναίκες, εργάτες, μετανάστες, Τσιγγάνοι, άνεργοι νέοι) εμφανίζεται να υποστηρίζει το Καθολικό. Εμείς οι κανείς που δεν αξίζουμε τίποτα, δηλώνουν, είμαστε Όλοι εναντίον εκείνων που υποστηρίζουν μοναχά ειδικά συμφέροντα. Η πολιτική αποσταθεροποιεί τη φυσική τάξη των πραγμάτων με τις ομάδες, τα κόμματα και τα συμφέροντά της, τα οποία συχνά ακολουθούν τις ιεραρχίες του πλούτου, της γνώσης και της ισχύος. Η δημοκρατία είναι η διαφωνία και η σύγκρουση ανάμεσα στο δομημένο κοινωνικό σώμα όπου κάθε μέρος έχει τον χώρο του, και το μέρος της μη συμμετοχής. Ο δήμος διαταράσσει την τάξη προσθέτοντας ένα νέο κομμάτι στο κοινωνικό οικοδόμημα, κηρύσσοντας την αρχή της ισότητας του καθενός και του οποιουδήποτε. Αυτή είναι η καθολικότητα στην πολιτική.

Φυσικά, ο αθηναϊκός δήμος απέκλειε τους σκλάβους, τις γυναίκες και τους μετοίκους. Το αξίωμα της ισότητας του καθενός και του οποιουδήποτε ήταν αυστηρά περιορισμένο. Ήταν ο Χριστιανισμός, αυτός ο άλλος ξένος για την Ευρώπη, ο οποίος καθολικοποίησε την ισότητα και την εισήγαγε στην ιδέα της Ευρώπης. Η δήλωση του Αγίου Παύλου ότι δεν υπάρχει Έλληνας ή Εβραίος, άντρας ή γυναίκα, ελεύθερος ή σκλάβος (Επιστολή στους Γαλάτες 3:28) εξάλειψε τους περιορισμούς και εισήγαγε την καθολικότητα και την ισότητα στον δυτικό πολιτισμό. Αυτή ήταν, φυσικά, μία πνευματική ισότητα, συνοδευόμενη από αυστηρές πολιτικές ιεραρχίες. Όλοι οι άνθρωποι είναι εξίσου κομμάτι της ανθρωπότητας: μπορούν να σωθούν εντός του σχεδίου σωτηρίας του Θεού. Αλλά αυτό μπορεί να συμβεί μόνο αν δεχτούν την πίστη, εφόσον οι μη Χριστιανοί δεν έχουν θέση στο θείο σχέδιο. Αυτή η ριζική διάκριση και ο αποκλεισμός θεμελίωσαν την οικουμενική αποστολή της Εκκλησίας και της Αυτοκρατορίας. Ο νόμος της αγάπης του Χριστού μετατράπηκε σε κραυγή πολέμου. Ο δρόμος από την πνευματική στην πολιτική ισότητα ήταν επίσης ο δρόμος του ιμπεριαλισμού, της αποικιοκρατίας και της γενοκτονίας, με το κανονιστικά καθολικό να συνοδεύεται πάντα από το κτηνωδώς περιορισμένο.

Αν η καθολική αλήθεια είναι το καθήκον της ανθρωπότητας, αυτή μπορεί να εξασφαλιστεί μόνο μέσω της πολιτικής, μέσω της ακατάπαυστης διαφωνίας και σύ-

γκρουνσης. Ο πολιτικός ανταγωνισμός προκύπτει από την ένταση ανάμεσα στο δομημένο κοινωνικό σώμα, όπου κάθε ομάδα έχει το ρόλο, τη λειτουργία και τη θέση της, και εκείνους τους ριζικά αποκλεισμένους από την κοινωνική τάξη. Η πολιτική εκρήγνυται όταν ένα αποκλεισμένο μέρος απαιτεί να ενσωματωθεί και πρέπει να αλλάξει τους κανόνες της ενσωμάτωσης για να το επιτύχει. Όταν επιτυγχάνουν, θεσπίζεται ένα νέο πολιτικό υποκείμενο, ενώ διαρρηγνύεται ο κοινός νους. Στο σημείο αυτό, το τοπικό υπερβαίνεται από το καθολικό.

Στο σημείο αυτό φτάνουμε στην τρέχουσα κρίση της Ευρώπης. Στον ύστερο καπιταλισμό, η πολιτική έχει αχρηστευθεί από την υποτιθέμενη αντικειμενική γνώση των οικονομολόγων, των διευθυντών και των λογιστών, η διαφωνία από την ψεύτικη συναίνεση, και το επιχείρημα από τις επιταγές των ειδικών. Η πολιτική πρέπει να αντανακλά την αγορά: οι ιδιοκτήτες και οι εργαζόμενοι αποδέχονται τη συνολική κοινωνικο-οικονομική ισορροπία, παρά τις τεράστιες ανισότητες, και επιδιώκουν οριακές βελτιώσεις του εισοδήματος και της κοινωνικής θέσης τους. Η διακυβέρνηση έχει γίνει η διαχείριση των οικονομικών σύμφωνα με τις νεοφιλελεύθερες συνταγές.

Ο νεοφιλελευθερισμός αναγγέλλει ότι η σύγκρουση έχει τελειώσει, ότι είναι ξεπερασμένη, αδύνατη, και την ίδια στιγμή προσπαθεί να την αποκηρύξει και να την αποκλείσει. Η αντικατάστασή της από μία συνεργασία των ειδικών, των εκσυγχρονιστών γραφειοκρατών και των πατριωτικών μέσων ενημέρωσης μετατρέπει το κράτος σε αστυφύλακα των προτεραιοτήτων της αγοράς. Η σύγκρουση δεν εξαφανίζεται – οι νεοφιλελεύθερες συνταγές αυξάνουν την ανισότητα, τροφοδοτούν τον ανταγωνισμό και κατευθύνουν το θυμό των μαζών εναντίον των μεταναστών και των φτωχών.

Εδώ συναντάμε την επικαιρότητα του Χούσεργλ. Τα νεοφιλελεύθερα μαθηματικοποιημένα χρηματοπιστωτικά μοντέλα, βασισμένα σε ορθολογικές προσδοκίες και αντικειμενικούς υπολογισμούς, παρουσιάζονται από τις εθνικές και ευρωπαϊκές ελίτ ως επιστήμη. Υποτίθεται ότι τα μοντέλα αυτά μπορούν να προβλέπουν και να ελέγχουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, οδηγώντας με μαθηματική ακρίβεια στην ανάπτυξη και την ευημερία παρά τις τεράστιες ανισότητες που δημιουργούν. Η οικονομία έχει φυσικοποιηθεί, η ορθολογικότητα της φυσικής και των μαθηματικών εφαρμόζεται στις κοινωνικές σχέσεις και την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η ελεγχόμενη συναίνεση αντικαθιστά τη σύγκρουση, οι φόρμουλες των οικονομολόγων τις διαφωνίες της δημοκρατίας, και οι αποτρόπαιες ανισότητες την ιδέα της Ευρώπης. Η πολιτική δεν πρέπει να ανακατεύεται με την επιστήμη· πρέπει να λειτουργεί ως απλή διαχείριση οικονομικών συνταγών, ένα είδος εκτεταμένης επιχείρησης δημοσίων σχέσεων για να πειστούν οι πολίτες ότι οι διαλυμένες πιθανότητες ζωής τους

είναι αναγκαίες και αναπόφευκτες.

Η κατάρρευση του 2008 ήταν αποτέλεσμα της χρηματοπιστωτικής φούσκας που δημιούργησαν άπληστοι και ανήθικοι τζογαδόροι ακολουθώντας «αλάνθαστα» μοντέλα. Η διάσωση των τραπεζών αποκάλυψε τη θεμελιώδη χρεωκοπία και ανηθικότητα του νεοφιλελευθερισμού. Ενώ οι απλοί άνθρωποι υπόκεινται καθημερινά στην «πειθαρχία» της αγοράς, χάνοντας σπίτια, δουλειές και ελπίδα, οι τράπεζες είδαν τις τεράστιες ζημιές τους να κοινωνικοποιούνται. Αυτό ισοδυναμεί με σοσιαλισμό για τους πλούσιους και καπιταλισμό για τους φτωχούς. Αν μία άνεργη λάβει παράνομα ένα επίδομα, πηγαίνει στη φυλακή· αν ένας τραπεζίτης χρεοκοπήσει μία τράπεζα, λαμβάνει τεράστια μπόνους.

Το 2009, ο Ζαν-Κλοντ Τρισέ, πρόεδρος της ΕΚΤ, έδωσε μία διάλεξη πάνω στην ευρωπαϊκή κουλτούρα.⁸ Η διάλεξη αποτελείτο από μία σειρά κοινοτοπιών και άσχετων χωρίων σε σχέση με το μεγαλείο και την ανομοιομορφία της Ευρώπης, από τον Ακινάτη στον Βάλερι, τον Χούσεργλ και τον Ντεριντά. Ο επίλογος έχει τίτλο «η επίκληση της καθολικότητας από την ευρωπαϊκή κουλτούρα». Ο Τρισέ παραθέτει τη γνωστή πραγματεία του Ρενάν για την εθνική ταυτότητα: «στο παρελθόν, το έθνος ήταν μία κληρονομιά δόξας και τύψεων· αλλά μελλοντικά θα συνίσταται σε ένα κοινό πρόγραμμα προς υλοποίηση».⁹ Για τον τραπεζίτη, η Ευρώπη μπορεί να συγκριθεί με το έθνος –αν δεν το έχει ήδη αντικαταστήσει– και το μέλλον έγκειται στο «κοινό πρόγραμμά» του. Αλλά ποιο είναι το ευρωπαϊκό «κοινό πρόγραμμα»; Παρά τις αναφορές στον Χούσεργλ και τον Ντεριντά, είναι «το κοινό νόμισμα... το ουσιαδές μέρος αυτού του προγράμματος που πρέπει να υλοποιηθεί.» Θα συνεχίσουμε να παρécουμε το Ευρώ, καταλήγει, ως ένα «μοναδικό και αναντικατάστατο αγκυροβόλιο. Η νομισματική ένωση είναι η νέα ευρωπαϊκή καθολικότητα· η ανταλλακτική αξία έχει αντικαταστήσει την ιδέα της Ευρώπης.

Δεν πρέπει, συνεπώς, να μας προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι, αφού οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές και η καπιταλιστική απληστία οδήγησαν στη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, το φάρμακο που συστήνεται από το ΔΝΤ και την ΕΕ, και γίνεται αποδεκτό από τις ελίτ μας, είναι χειρότερο από την αρρώστια. Στην ελληνική περίπτωση, προωθούνται περικοπές στις δημόσιες δαπάνες ύψους 30%, μείωση των μισθών και των συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων ως και 40%, μία τεράστια αύξηση στους έμμεσους φόρους και την ιδιωτικοποίηση των λιγοστών δημόσιων επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και άλλων περιουσιακών στοιχείων. Καθώς επεκτείνονται στον ιδιωτικό τομέα, αυτά τα μέτρα οδηγούν σε 18 μήνες οικονομικής επιδείνωσης και προβλεπόμενο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης -5%. Η ανεργία ανάμεσα στους νέους ηλικίας 18-25 ετών είναι περίπου 40%. Στην Ισπανία και την Ελλάδα, αποδεκατίζεται μία ολόκληρη γενιά. Πώς γίνεται οι λαοί να αποδέχονται τέτοια καταστροφικά μέτρα;

Η στρατηγική που χρησιμοποιείται από τις κυβερνήσεις και τα μέσα ενημέρωσης

είναι να παρουσιάζεται αυτό το αμφιλεγόμενο ζήτημα ως ζήτημα επιστημονικής αντικειμενικότητας. Η νεοφιλελεύθερη συνταγή της δραστηκής μείωσης των δημοσίων δαπανών και του δημόσιου χρέους είναι η μόνη διαθέσιμη «αλήθεια». Η κρίση είναι μία πράξη του θεού, μία δύναμη της φύσης που δεν θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί. Η Ελλάδα είναι όπως ο Τιτανικός, οι «αγορές» είναι ένα παγόβουνο που δεν συγχωρεί και οι απαιτήσεις της ΕΕ και του ΔΝΤ μία ξαφνική ηφαιστειακή έκρηξη. Αν η οικονομική κρίση είναι μία φυσική καταστροφή, η πολιτική θα πρέπει να μείνει απ' έξω, όπως κατά την παροχή βοήθειας σε σεισμόπληκτους. Για τον Χούσεργλ, το 1935 η ακατάλληλη φυσικοποίηση του πνεύματος έπληξε την καθολικότητα και έφερε την Ευρώπη στο χείλος της καταστροφής. Σήμερα, η φυσικοποίηση των οικονομικών συνιστά το τέλος της πολιτικής και της ιδέας της Ευρώπης ως την καθολικότητα της ισότητας.

Για τον Χούσεργλ, η καθολικότητα προϋποθέτει έναν κοινό κόσμο νοήματος και αξίας, έναν κοινό ορίζοντα που περιλαμβάνει τους διαφορετικούς κόσμους μας. Η απάντηση στην ευρωπαϊκή κρίση βρίσκεται στην υπερβατική κοινότητα, την υποκειμενικότητα ενός καθολικού «εμείς» για το οποίο η Ευρώπη είναι το όνομα και η αποστολή. Ο Ζακ Ντεριντά προτείνει ένα διαφορετικό αξίωμα: ότι είναι κατάλληλο για μία κουλτούρα δεν ταυτίζεται με τον εαυτό του. Η Ευρώπη είναι διπλή.¹ Εμείς οι Ευρωπαίοι πρέπει να αναλάβουμε την ευθύνη τόσο για την κληρονομιά της ανθρωπότητας όσο και για τις αποτρόπαιες πράξεις της Ευρώπης. Δεν μπορώ να πω «εγώ» ή «εμείς» χωρίς να ταυτίζομαι την ίδια στιγμή με το άλλο. Η κουλτούρα και η ταυτότητά μας δημιουργείται πάντα σε μία αυτο-σχέση με το άλλο. Πρέπει να μάθουμε ξανά τι σημαίνει να εξοικειώνεσαι με το άλλο.

Η Ευρώπη των γαλλικών απελάσεων και του καπιταλιστικού φανατισμού, πολύ χειρότερου από τον οποιονδήποτε θρησκευτικό φονταμενταλισμό, αντιπροσωπεύει την απουσία ενός κοινού κόσμου, τον ιμπεριαλισμό και τον εμπειρισμό μιας κουλτούρας που αξιώνει τον μανδύα του καθολικού. Πρέπει να παραμείνουμε άγρυπνοι ενάντια στα στωικά, ρωμαϊκά και ευρωκεντρικά τέκνα, με τις πατριαρχικές και αποικιοκρατικές κληρονομίες τους. Αλλά δεν πρέπει να εγκαταλείψουμε την καθολικοποιούμενη ορμή του φαντασιακού, τον κόσμο που ξεριζώνει κάθε πόλη, διαταράσσει κάθε γενεαλογική σχέση, αμφισβητεί κάθε κυριαρχία και ηγεμονία. Πρέπει να ανακαλύψουμε στην ευρωπαϊκή γενεαλογία της καθολικότητας οτιδήποτε την υπερβαίνει και αντιτίθεται σε αυτήν την αρχή της υπέρβασής της. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται την επιστροφή στην αφετηρία, στη Μεσόγειο και στα δικά της λιμάνια των αναχωρήσεων.

Η ιδέα της Ευρώπης πρέπει να πάει πίσω στο μέλλον ως η Μεσόγειος που πρόκειται να έρθει. Η Ευρώπη είτε θα είναι Μεσόγειος, είτε θα πεθάνει. Η Μεσόγειος που πρόκειται να έρθει είναι η επιστροφή σε μία οντολογία ενικής ισότητας και σε μία κουλτούρα φιλοξενίας και ανοχής. Η Μεσόγειός μας, ο ομφαλός της γης, θα εί-

ναι ξανά μία γέφυρα για τη σύζευξη λαών και πολιτισμών και όχι ένας χώρος πνιγμών και θανάτου, ένα πλεούμενο νεκροταφείο για τους κολασμένους της γης.

Η δυσαρέσκεια με το έθνος, το κράτος και τους ευρωπαϊκούς θεσμούς προέρχεται από έναν δεσμό ανάμεσα σε ενικότητες, που δεν μπορεί να μετατραπεί σε κοινότητα, κράτος ή Ένωση, και δεν μπορεί να συντηρηθεί σε παραδοσιακές έννοιες της κοινότητας, του κόσμου, της πόλης ή του κράτος. Η Μεσόγειος που θα έρθει είναι ένας δεσμός ανάμεσα σε ενικότητες, ο κόσμος της κάθε μοναδικής ενικότητας, του καθενός και του οποιουδήποτε· μία αέναη συνάντηση ενικών κόσμων που δημιουργούν έναν κόσμο.¹ Όμως, κάθε κόσμος διαπερνάται από τον κόσμο του άλλου, του άλλου εντός εμού, εμού εντός του άλλου.

Αυτό που με συνδέει με έναν Τσιγγάνο, έναν Παλαιστίνιο ή έναν Έλληνα ή Ισπανό άνεργο νέο δεν είναι η ιδιότητα του μέλους ενός κράτους, της Ευρώπης ή της ανθρωπότητας, αλλά η διαμαρτυρία εναντίον μίας ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη, η αντίσταση σε μία πλαστή οικονομική ορθοδοξία, στην ψευδή εθνοτική μονο-πολιτισμικότητα. Ήταν αυτή ακριβώς η αντίσταση στον κοινό νου και τις επιταγές της εξουσίας που επέτρεψαν στους Έλληνες να συλλάβουν μία καθολική αλήθεια πέρα από το έθιμο και τον νόμο, και να την εμπιστευτούν στον καθένα και στο καθετί. Αυτή η επίκληση της αλήθειας και της ισότητας μας επιτάσσει την αντίσταση σήμερα, εναντίον της καταπίεσης του σύγχρονου κοινού νου και των απαιτήσεων της εξουσίας.

Αυτή η Μεσόγειος του μέλλοντος δεν είναι μία μελλοντική ουτοπία· πραγματοποιείται εδώ και τώρα σε πόλεις και χωριά, στην Ελλάδα και τη Γαλλία και την Ισπανία, όπου εμείς οι κουρασμένοι Ευρωπαίοι επανασυνδεόμαστε με την αφετηρία και τον τόπο καταγωγής μας, με μία καθολικότητα που δεν ήταν ποτέ και δεν μπορεί να γίνει ποτέ εργαλείο των ισχυρών. Αυτή είναι σήμερα η ευθύνη μας, ως Ευρωπαίοι, στο όνομα και την ιδέα της Ευρώπης· μιας Ευρώπης ως καθολική έννοια, δημιουργημένη πάντα σε σχέση με το άλλο, το άλλο στον εαυτό και τον εαυτό στο άλλο.

Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηρακλής Οικονόμου

Σημειώσεις

1. Jurgen Habermas, *The Divided West* (Cambridge: Polity, 2006), σελ. 43; Ulrich Beck, *Cosmopolitan Vision* (Cambridge: Polity, 2006).

2. Paul Valéry, «Notes on the Greatness and Decline of Europe» in *History and Politics* (NY: Bollinger, 1962), σελ. 196.

3. Georg Hegel, *The Philosophy of History*, σελ. 86

4. Fernand Braudel, *The Mediterranean* quoted in Anthony Pagden, «Europe: conceptualizing a continent» σε Pagden (επιμ.), *The Idea of Europe* (Cambridge, 2002), σελ. 37.

5. Edmund Husserl, «Philosophy and the Crisis of European Man» σε www.users.cloud9.net/~bradmcc/husserl_philcris.html.
6. Σοφοκλής, Αντιγόνη, στίχοι 360-1.
7. Jacques Rancière, Disagreement (Minnesota University Press, 1999), 1-42.
8. Jean-Claude Trichet, «Europe – cultural identity – cultural diversity», Προεδρική Διάλεξη, Center for Financial Studies, Frankfurt am Main, 16 March 2009, σε www.bis.org/review/r090317a.pdf
9. Στο ίδιο, σελ. 9.
10. Jacques Derrida, The Other Heading (Indiana University Press, 1992), σελ. 9-16.
11. Costas Douzinas, Human Rights and Empire (Routledge, 2007), κεφ. 12.

